

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАФТОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ В ПІСЛЯВОЄННОМУ РОЗВИТКУ АГРОВИРОБНИЦТВА

Рибачек В. К.

ВСТУП

Виробництво продуктів харчування історично вважається однією із спеціалізації агропромислового комплексу України. Цьому сприяють структура земельних ресурсів (адже український показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 га, у т. ч. 0,7 га ріллі проти середньоевропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно), тривалий історичний досвід виробництва різноманітної сільськогосподарської продукції як рослинного, так і тваринного походження (про виробництво меду, випас свиней і овець населенням славянської землі повідомляв ще у X ст. арабський письменник Ібн-Даст), значні виробничі потужності харчової промисловості, що зробили відомими на весь світ «Київський торт», згущене молоко, молочні серії «Волошкового поля» та «Данон Україна», тверді сири Шостки та Золотоноші, цукерки фабрик «Рошен», «Львівські ласощі», львівський шоколад, продукцію «Гаврилівських курчат», ковбасні вироби «Ятраня», Ковельські ковбаси тощо.

Все це, і особливо структура земельних ресурсів обумовила розвиток агровиробництва, переважно рослинництва, завдяки чому наша держава стабільно входила до лідерів провідних світових експортерів зернових і зернобобових. Так, за 2021 р. було експортовано агропродукції на загальну суму 27,8 млрд дол., що становить 41% загальноукраїнського експорту. За даними з відкритих джерел, внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей¹. Навіть незважаючи на військовий стан, військові дії країни-агресора та блокування портів, Україна експортувала у 2022 р. товарів на 44,1 млрд доларів США і вагою 99,8 млн тонн (з яких 16,3 млн тонн – через зерновий коридор). Товарним

¹ Україна в 2021 році на чверть збільшила експорт агропродукції: що найбільше продавали. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/ukrajina-v-2021-roci-na-chvert-zbilshila-eksport-agroprodukciji-shcho-naybilshhe-prodavali-novini-11667985.html>

лідером як по грошак (і по обсягу) стала кукурудза, експорт якої становив 5,94 млрд дол., що на 1% більше ніж у минулому році. Олія соняшникова займає друге місце за вартістю експорту: 5,46 млрд доларів, а також насіння соняшнику, якого експортували 2,7 млн тонн загальною вартістю 1,255 млрд доларів, що в 33 рази більше, ніж минулого року. Серед інших культур – пшениця (понад 11 млн т на суму 2,6 млрд дол.), ріпак (3,12 млн т на суму 1,54 млрд дол.), сої (майже 2 млн тонн вартістю 862 млн дол), м'яса птиці (413 тис. тонн, що принесло на 19% більше виручки – 852 млн дол)².

Не зважаючи на певні результати агровиробництва, слід зауважити, що у структурі аграрного сектора України спостерігається поляризація між дрібними аграріями та великими сільськогосподарськими підприємствами (передусім агрохолдингами), що проявляється у дедалі більшому обмеженні прав і можливостей дрібних аграріїв, їх доступі до земельних та фінансових ресурсів, логістичних систем та збуту, характерним є zdeформоване ціноутворення на базову аграрну продукцію та засоби сільськогосподарського виробництва. Так, напередодні воєнної агресії аграрні холдинги контролювали близько 15% (або 6,5 млн га сільгоспземель) і мали посередні показники результативності³. Подібні тенденції зберігаються і під час війни, що вказує на необхідність радикальних змін у структурі та способах функціонування аграрного сектора після закінчення війни. Крім того, великі агропідприємства є більш вразливими до мілітаристичних викликів в умовах бойових дій, про що свідчить руйнація їх інфраструктури. Не сприяє розвитку агрохолдингів також й те, що програми допомоги ФАО та інші передбачають максимальний розмір земельного банку одержувачів на рівні 250-1000 га⁴.

Все це вказує на необхідність радикальних змін у структурі та способах функціонування аграрного сектора після закінчення війни.

Як вважають спеціалісти та дослідники аграрного виробництва, у післявоєнному виробництві нашої держави малі та середні господарства повинні стати ядром для розвитку стійких агропродовольчих систем та відносин. Адже саме малі (у тому числі сімейні) фермери становлять близько 98% всіх сільськогосподарств у світі та обробляють понад 53% всіх сільськогосподарських угідь, виробляючи до 60% валового сільськогосподарського продукту. Малі та середні ферми, їх кооперативи

² Україна у 2022 році експортувала аграрної продукції на понад 23 млрд дол. США. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3650437-ukraina-torik-eksportovala-agroprodukcii-na-ponad-23-milardi.html>

³ Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. URL: <https://ukurie.u.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vsjni-zmina-prioritet>

⁴ Там само.

забезпечують самозайнятість населення, є джерелом додаткових й різноманітних робочих місць у сільській місцевості, виступають основою місцевої економіки та самодостатності сільських громад. Адже чим більш різноманітною буде система виробництва, тим стійкішою та гнучкішою вона є до зовнішніх потрясінь.

У світлі розвитку малих сільськогосподарських підприємств велике значення набуває розвиток крафтового виробництва продуктів харчування в Україні.

Вклад у дослідження проблем крафтового виробництва продуктів харчування в Україні внесли провідні технологи харчової промисловості, економісти, менеджери, консалтери, експерти з безпеки харчових продуктів тощо. Аналіз сучасного розвитку крафтового виробництва в Україні знаходимо в публікаціях В. Башинського, С. Болілої, О. Івнищевої, Л. Калініченко, В. Колодяжної, Н. Кириченко, О. Красноруцького, А. Кульчицької, І. Осадчук, Н. Петришиної, Г. Поліщук, Т. Семко та інших. Проте чимало питань правового, методичного та теоретичного спрямування потребують ґрунтовного дослідження. Зокрема, невизначеність правового узаконення самого поняття, його технологічних, організаційних, маркетингових механізмів тощо ускладнюють функціонування та виробництво крафтової продукції.

То ж основним завданням даного дослідження є узагальнення досвіду розвитку крафтової діяльності в Україні, визначення головних напрямів її харчової спеціалізації та проблем безпеки продукції, що виробляється, з урахуванням вимог національного законодавства та відповідності стандартам ЄС.

1. Сутність крафтового виробництва продуктів харчування та особливості його розвитку в Україні

Поняття «крафтовий» стрімко входить у нашу свідомість і набирає популярність, починаючи приблизно з 2012 року. Воно походить від англійського слова «craft», яке можна перекласти як «майстерна робота» або «ремесло». Так часто називають продукти, які виробляються не на заводі, а в майстерні, маленькими партіями за індивідуальними рецептами. Таким чином, синонімами до слова «крафтовий» можна назвати ремісничий, рукодільний, авторський, кустарний, тощо. В період військових дій виробництво певної продукції невеликими партіями з переробкою локальної сировини фермерами і виробництва на її основі крафтової продукції дає можливість розвитку міні-підприємств харчової промисловості, які можуть функціонувати в період військового стану, не потребують значних капіталовкладень, краще розуміються на кон'юнктурі регіонального ринку і враховують всі аспекти харчових потреб населення. Мода на споживання локальних натуральних

продуктів прийшла до нас з Європи, і активно підхоплюється населенням, адже для українців надзвичайно важливі сімейні цінності, тому ідеологія виробів з родинною історією та крафтовим виробництвом набувають все більшу популярність.

Аналізуючи особливості крафтового (ремісничого) виробництва Л. Калініченко здійснює порівняння його з кустарним та фабричним, виділяючи певні його особливості.

Таблиця 1

Відмінні особливості ремісничого, кустарного та фабричного виробництва (за Л. Калініченко)⁵

Критерії порівняння	Ремісниче виробництво	Кустарне виробництво	Фабричне виробництво
Розмір	Сімейне підприємство	Сімейне підприємство	Велике підприємство
Робітники	Майстер і підмайстер	Самоук, що не досяг рівня майстра	Наймані робітники
Вироби	Кожен виріб є штучним, авторським	Робота за шаблоном без творчої ініціативи	Стандартизоване і масове виробництво
Знаряддя праці	Ручне знаряддя	Ручне знаряддя	Машинне знаряддя
Поділ праці	Поділ праці відсутній майстер виконує всю роботу	Малий розподіл праці, розпорошеність працівників, без централізації виробництва	Наймані робітники, де кожен виконує окрему операцію
Збут	Продукція вироблена на замовлення певного споживача	Дрібнотоварне виробництво на невідомий ринок	Розширення ринків збуту
Ідеологія праці	Діяльність – це можливість самовираження майстра	Діяльність – це можливість отримання прибутку	Діяльність – це можливість отримання прибутку, розширення виробництва та розвиток

⁵ Калініченко Л.Л. Проблеми розвитку крафтової діяльності в Україні. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2022. № 5 (63). С. 26–33. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2022/No5/26.pdf> . С. 27.

Отже, характерними особливостями крафтового виробництва є: особиста діяльність виробника з невеликою кількістю працівників (найчастіше членів сім'ї, родичів, друзів, однодумців), на власних виробничих потужностях, переважно із власної сировини, під замовлення або для певного кола споживачів, кількість продукції є невеликою та якісною.

Ще донедавна термін «крафтовий» асоціювався з пивом. Вперше його застосував у 1984 році австралійський журналіст Вінс Коттоне характеризує «маленьку пивоварню (craft brewery), що використовує традиційні методи та сировину для виробництва ремісничого, безкомпромісного пива, котре продають локально»⁶.

Так називали пиво, зварене маленькими броварнями, в невеликих обсягах та, як правило, за авторськими рецептами. Це і не дивно, адже в Україні відбулась справжня «революція крафтового пива», яка і дала поштовх розвитку крафтового виробництва в цілому.

Сьогодні слово «крафтовий» набуло вже достатньо широкого розповсюдження. Так з'явилися крафтові сири, крафтовий шоколад, крафтове варення, крафтове в'ялене м'ясо і навіть крафтове вино та чай.

Якщо підсумувати, то крафтовим називається будь-який продукт, зроблений власноруч і, як правило, в невеликих обсягах. Найголовніше у крафтовому виробництві – це якість, починаючи з відбору сировини і закінчуючи технологією виробництва.

В інформаційних джерелах підкреслюється що: «крафтові продукти – це продукти, зроблені не на заводі, а в майстерні, маленькими партіями за індивідуальними рецептами», інколи що «Крафт – це ексклюзивні, виготовлені вручну лімітованими партіями продукти»⁷. Досліджуючи ринок крафт-продукту журналістка І. Глотова зауважує, що український крафт – це дрібне вітчизняне виробництво (без використання технологій, характерних для масового промислового виробництва) на малих потужностях із метою дати споживачам більше вибору, об'єднати й традиційні рецепти, й інноваційні підходи до виробництва, аби ці продуктами ставали потім справжніми «фішками» та «ноу-хау», що характерні саме для певної території⁸. Нині крафтові продукти згадуються частіше, ніж екологічні чи будь-які інші. Однією з головних

⁶ Калініченко Л.Л. Проблеми розвитку крафтової діяльності в Україні. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2022. № 5 (63). С. 26–33. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2022/No5/26.pdf>. С. 28.

⁷ Крафтовая продукция что это : веб-сайт. URL: <https://istalcogolya.com/other/kraftovaya-produktsiyachto-eto.html>

⁸ Глотова І. Сорго, чому агровиробники обирають цю культуру. Аграрне інформаційне агенство «Agravery». 2018. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/solo-dla-sorgo-abo-comu-agrovirobnikiobiraut-cu-kulturu>

особливостей такого підходу став авторський, творчий і фірмовий посыл. Деякі помилково вважають, що така їжа ніщо інше як страва, приготована по-домашньому, що має органічне або фермерське походження. Варто вказати, що низка такої продукції завжди лімітована, її випускають обмеженим тиражем, а ціни можуть бути недоступними. Така їжа – це щось особливе, а водночас вона може нагадати споживачеві щось по домашньому близьке, рідне, яке дбайливо створили руки⁹.

За інформацією затвердженою Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, можна стверджувати, що крафтовий виробник – це оператор ринку харчових продуктів, на потужностях якого здійснюється виробництво харчових продуктів виключно за власною унікальною рецептурою та/або технологією і в обсязі не більше ніж 1000 кг або літрів на тиждень в середньому впродовж року (має не більше ніж 5 осіб робочого персоналу, використовує у виробництві не більше 20 тварин)¹⁰. Через розмитість визначення крафтового продукту, велика спокуса включити в цю категорію все, що виходить за рамки стандартного, а тому найчастіше щоб відокремити свою продукцію крафтові виробники схиляються до таких принципів визначеності свого виробництва:

1) виробництво – мале, а партії – обмежені, що дозволяє проконтролювати якість виготовлення кожної відпускаємої одиниці (за умов сертифікаційного контролю);

2) використання «жорсткого» відбору компонентів (сировини) продукту (якість сировини на вищому рівні);

3) не менше 75% капіталу належить власникам, а не стороннім інвесторам, що забезпечує підприємству незалежність;

4) продаж, як правило, відбувається у місці виробництва, лавках, пекарнях, в сімейних магазинчиках чи кафе;

5) мотивом створення бізнесу виступає любов до своєї справи, натхнення і бажання підійти до виробництва творчо (повна стилізація під ручну роботу)¹¹.

З урахуванням повноцінної картини про поняття та принципи формування «Крафт-продукту» та загалом крафтового виробництва, все рівно залишається питання про його харчову безпечність. Сертифікація в нашій країні є необов'язковою, що дає змогу багатьом підприємцям, власникам малого-бізнесу створювати велику кількість різноманітної

⁹ Крафтова їжа : веб-сайт. URL: <https://beregunya.com.ua/harchuvannya/kraftovayizha-gastronomichnyjorgazm-i-strunka-figura-gurmany-ne-tovstiyut.html>

¹⁰ Стратегічне бачення нормативного визначення «крафтового виробника» у сфері виробництва та введення в обіг харчових продуктів. Громадська рада України. 2020.

¹¹ Див. 10 і Крафт. Flex : веб-сайт. URL: <https://flex-n-roll.ru/blog/craft/>

продукції, нехтуючи якістю, як і сировини, так і готового продукту, та звісно ж викликати недовіру свідомих людей, що прагнуть якісного харчування. Враховуючі ці критерії та в загалом ставлення до «Крафт продукту», найефективнішими діями є обов'язкове впровадження сертифікації для виробництва ремісничого «крафтового» продукту. Але постає питання чи зможе вітчизняний виробник крафтового продукту зробити сертифікацію, чи все зупиниться на ціні? Згідно досліджень українських сертифікаційних служб «АЛДЕН», «УСАП» ціна ISO 9001 на продукт такий як варення з шкірок кавуна, коштуватиме приблизно 15 тис. грн, дія такого триватиме 3 роки. А ось якщо розбирати технічні умови (ТУ) то ці служби пропонують від 5 до 10 тис. грн на період від 5 років до безстрокової дії¹². Аналізуючи питання про доцільність сертифіката чи ТУ, треба зауважити, що кожний з представлених документів є необхідним для розвитку крафтового виробництва в Україні, тим самим ТУ дає змогу для виходу на внутрішній ринок, а сертифікація відповідно на зовнішній ринок збуту продукції

Оскільки зазвичай виготовленням крафтової їжі займаються на маленьких виробництвах або в домашніх умовах, придбати таку продукцію можна як правило в сімейних магазинчиках і кафе або прямо на фермі, інтернет-платформах чи в місцевих закладах харчування.

Серед найбільш розвинених напрямків діяльності аграрних підприємств, що використовують крафтові технології, можна виділити:

- козині фермерства продають натуральне козяче молоко і молочні продукти;
- кролячі ферми можуть похвалитися екологічно чистим кролячим м'ясом та виробами з нього;
- сирні фермерства пропонують смачні сири, такі як качотта, скаморца і моцарелла;
- домашні хлібопекарні випікають хліб і булочки з авторських рецептами;
- міні-заводи солінь, закаток і варення готові запропонувати масу різноманітних смаколиків, а деякі умільці готують їх з нестандартних інгредієнтів, наприклад, варять варення з шишок;
- домашні м'ясокомбінати пишуться сирокопченою ковбасою власного виробництва та сільськими ковбасками з натуральної яловичини і свинини;
- виробництво натуральної рижієвої олії поки ще не можна назвати масовим, проте продукт стрімко набирає популярність серед шанувальників здорової їжі, адже основна цінність олії з насіння рослини

¹² Сертифікат ISO 9001. АЛДЕН : веб-сайт. URL: https://adgconsulting.com/ua/services/poslugivirobnikam/312/sertifikat_iso_9001/, Сертификация систем менеджмента. УСАП : веб-сайт. URL: <https://lab.biz.ua/vnedrenie-systemiso/>

рижик полягає у високому вмісті незамінних жирних кислот, а неочищена рижієва олія перевершує по стійкості до окислення інші рослинні масла;

- алкогольні напої (популярними стають невеликі крафтові пивоварні; виноробні та інші унікальні напої місцевого виробництва, наприклад “Winecraft”);

- виробництво меду та медових продуктів (крафтова компанія «Медові брати»);

- равликові, страусові, оленячі ферми, ферми з виробництва креветок – ось невеликий перелік функціонуючих крафтових виробників в різних регіонах України. Звичайно, що природні, етнічно-культурні особливості території обумовлюють певну спеціалізацію та концентрацію крафтовиків. Так, сироварні найбільш зосереджені в Західній Україні (Закарпатська та Івано-Франківська області), де продукт виробляють із козячого молока. В центральних південних регіонах зосереджується консервування ягід, овочів та фруктів, а також сушарки для виготовлення ечочипсів. Крафтове виноробство гарно розвинуте в Одеській області, на що вказує факт, що в регіоні вирощується близько 60% винограду України, при цьому у 30% випадків виноробство є приватним¹³. Все це свідчить, що основним стратегічним принципом територіального розміщення крафтового діяльності є близькість до сировини.

Цікавим фактом є зародження в Україні тренду виробництва крафтового морозива, не зважаючи на те, що сьогодні частка невеликих виробників у загальному обсязі виробництва незначна – 4,1%, вона постійно та стрімко збільшується.

Як свідчить аналіз економіки та ринку харчових продуктів багатьох країн світу, саме продукція малих підприємств формує понад 50% ВВП країн «старої» Європи (Німеччина, Франція); понад 30–40% ВВП у країнах «нової» Європи (Чехія, Словаччина, Угорщина). Для порівняння – в Україні цей показник дорівнює 7%¹⁴. Що стосується ж виробництва трендового товару крафтовиків – пива, то його частка у США перевищує 28% від усього ринку пива, європейських країнах – 10–15%. а в Україні становить близько 3%¹⁵.

¹³ Бабаянц О. Крафтове виноробство – час вже спливає. Питання потребує термінового вирішення. *AgroONE*. 2021. № 65. URL: <https://www.agroone.info/publication/kraftove-vinorobstvo-chas-vzhe-splivaiepitannja-potrebuie-terminovogo-virishennja/>

¹⁴ Про ремісничу діяльність в Україні: Пояснювальна записка до проекту Закону України від 14.03.2014 № 4458 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GG3FU00A?an=4>.

¹⁵ Аналіз ринку ферментованих алкогольних напоїв. Зелена книга березень 2021. URL: <https://cutt.ly/MBPzSmL>.

Таким чином, можна стверджувати, що крафтова діяльність – це особливий вид підприємницької діяльності, в якій в процесі виробництва і реалізації продукції малих підприємств та сімейних господарств спостерігається початковий функціональний розподіл праці, засоби виробництва і сировина перебувають у власності або на праві оренди, продукція виробляється в малому обсязі, переважно на індивідуальне замовлення або для місцевого споживання, пріоритетом виступає якість продукції, а цінова винагорода та прибуток є результатом всієї діяльності¹⁶. Отже, крафтове виробництво є перспективною інноваційною діяльністю, бо воно має не лише економічний, а й соціальний ефект, впливаючи та розгалужуючи рівень навантаження на довкілля.

2. Правові аспекти врегулювання крафтових виробництв на сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки

Як наголошує О. Красноручський, сучасний стан регулювання окремих сфер підприємницької діяльності суттєво відстає від вимог українського суспільства та не відповідає світовим тенденціям розвитку галузі. Низький рівень законодавчого регулювання саме сфери мікропідприємництва та малого підприємництва, зокрема ремісництва, не забезпечує належний рівень його розвитку, знижує рівень безпеки продукції та послуг, обумовлює відтік до інших держав кваліфікованих кадрів, бажаючих започаткувати власний малий бізнес в Україні¹⁷. Так, в Україні поки-що спостерігається відсутність відповідного законодавства щодо крафтового підприємництва.

Разом із тим до функціонування крафтової діяльності все ж таки можна віднести деякі положення законодавчих актів, зокрема, ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України¹⁸, в якій йдеться про приналежність до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі суб'єктів мікропідприємництва, малого та середнього підприємництва тощо, Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»¹⁹, Закон України «Про національну програму сприяння

¹⁶ Аналіз ринку ферментованих алкогольних напоїв. Зелена книга березень 2021. URL: <https://cutt.ly/MBPzSmL>. С. 29.

¹⁷ Красноручський О.Б рендинг та крафтові технології аграрних підприємств: стратегічний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3. С. 20. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/05/2023-316-3.pdf>.

¹⁸ Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.

¹⁹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України/ *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 3, ст. 23.

розвитку малого підприємництва в Україні»²⁰, яка потребує доповнення положеннями, що стосуються державної підтримки діяльності крафтових підприємств. Сімейні крафтові ферми щодо ведення своєї діяльності можуть базуватися й на положеннях Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств»²¹ тощо.

Доцільно нагадати, що деякі економічно розвинуті країни (Велика Британія, США, Франція) мають значний та успішний досвід розробки і проведення активної державної політики щодо підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу. Напрацьованими інструментами такої підтримки виступають: надання державних гарантій по кредитах (при цьому в країнах ЄС спостерігається перехід від безпосереднього надання позик та дотацій до збільшення частки консультативних послуг); забезпечення особливих умов щодо гарантій для стартапів; збільшення державних гарантій по експортним операціям; збільшення частки прямого фінансування підприємців; формування певних державних інституцій щодо координації розвитку сфери малого і середнього бізнесу (наприклад, Адміністрація малого бізнесу у США, Служба малого бізнесу у Великій Британії, Департамент ремісництва, малого і середнього підприємництва у Польщі)²². Цікавим є досвід підтримки малого і середнього підприємництва у Південній Кореї з її високою часткою (близько 99%) малих і середніх підприємств у загальному виробництві та експортно-орієнтованою економікою. Заходи включають: державні гарантії по експортним операціям, прями позики на пільгових умовах, гарантії по кредитах. Також активно діють програми підтримки інноваційних стартапів, що передбачають: 1) фінансові та освітні послуги безпосередньо підприємцям; 2) підтримку бізнес-інкубаторів при ВНЗ і науково-дослідних інститутах; малому та середньому бізнесу виділяють земельні ділянки, надають експертні консультації, освітні та маркетингові послуги; 3) здійснення заходів у сфері освіти і наданні робочих місць випускникам ВНЗ; 4) програми прямого і непрямого фінансування²³.

²⁰ Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України/ *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 7, ст. 35.

²¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України.

²² Підтримка малого та середнього бізнесу у світі(огляд інструментів і політик). Інформаційна довідка. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf>. с. 3.

²³ Підтримка малого та середнього бізнесу у світі(огляд інструментів і політик). Інформаційна довідка. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf>. С. 5.

Деякі зрушення у сфері правового регулювання крафтового виробництва щодо деяких продуктів в останні роки відбулися і в Україні. Так, у 2016 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році»²⁴, яким було встановлено знижену вартість ліцензії на право оптової торгівлі для пивоварень з об'ємом виробництва менше 3000 гектолітрів (300 000 л.) на рік, тим самим намагаючись відокремити дрібний бізнес від великих промислових виробників пива. Також, Верховна Рада у 2021 році прийняла за основу два законопроекти, якими окремо визначаються малі виробники пива, умови їхньої роботи та пропонується зменшення акцизного податку на 50%²⁵. Так, законопроект № 5118 фіксує зміни до Податкового кодексу та встановлює акциз на пиво, виготовлене малими виробниками пива, у розмірі 1,39 грн/літр (замість 2,78 грн/літр). Водночас, законопроект № 5119 надає визначення терміну «малі виробники пива». Це підприємства, які здійснюють за повним технологічним циклом виробництво пива в об'ємі, що не перевищує 200 000 гектолітрів на рік. Для малих виробників пива впроваджені наступні зміни: встановлюється необмежений строк дії ліцензії на виробництво; скасовується обов'язкова атестація виробництва що п'ять років; скасовується необхідність отримання окремої ліцензії на оптову торгівлю у разі отримання ліцензії на виробництво пива; за наявності ліцензії, річна плата за яку встановлена в розмірі 30 тисяч гривень – виключаються норми щодо застосування фінансових санкцій у вигляді штрафів у разі оптової торгівлі пивом понад 3000 гектолітрів пива на рік; штраф у розмірі 1700 грн. для малих виробників пива та виноробної продукції за несвоєчасне подання звіту або недостовірних відомостей про обсяги виробництва. Прийняття вищезазначених законопроектів сприяє більш визначеності та полегшенню умов ведення крафтового бізнесу в Україні.

1 грудня 2022 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про географічні зазначення спиртних напоїв»²⁶, який встановлює загальні правила визначення, опису, представлення і маркування спиртних

²⁴ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 4, ст. 42.

²⁵ Виробникам крафтового пива зменшать акциз та скасують ліцензію на оптову торгівлю. URL: [https:// biz.ligazakon.net/news/203692 virobnykama-kraftovogo-piva-zmenshat-aktsiz-ta-skasuyut-ltsenzyu-na-optovu-torgvlyu](https://biz.ligazakon.net/news/203692/virobnykama-kraftovogo-piva-zmenshat-aktsiz-ta-skasuyut-ltsenzyu-na-optovu-torgvlyu)

²⁶ Про географічні зазначення спиртних напоїв: Закон України № 2800-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2800-20>

напоїв, правила використання офіційних назв спиртних напоїв. Це дасть змогу:

- гармонізувати положення національного законодавства з нормами права ЄС, які підлягають імплементації на підставі Угоди про асоціацію;
- стимулювати розвиток крафтового виробництва спиртних напоїв та створити робочі місця для населення, зокрема, в сільській місцевості;
- забезпечити додаткові можливості для переробки сільсько-господарської продукції та збільшити внутрішнє виробництво продукції з високою доданою вартістю;
- збільшити податкові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Також з прийняттям цього Закону запроваджується комплексне регулювання відносин у сфері географічних зазначень спиртних напоїв шляхом:

- уточнення термінів у сфері географічних зазначень спиртних напоїв;
- запровадження категорій спиртних напоїв, для яких будуть реєструватися географічні зазначення;
- визначення особливостей підготовки до реєстрації географічних зазначень спиртних напоїв;
- встановлення особливих вимог щодо специфікацій спиртних напоїв з географічними зазначеннями та процедури їх погодження;
- визначення особливостей використання та захисту географічних зазначень спиртних напоїв, а також встановлення відповідальності за порушення в цій сфері;
- запровадження системи контролю щодо географічних зазначень спиртних напоїв.

Отже, це дозволяє, по-перше, захистити та дати потужний поштовх до розвитку малим виробникам, і по-друге, просуває територію виробництва, регіональний туризм тощо, що забезпечує додаткову економічну вигоду для виробника. Введення в дію цього закону відбудеться 29.12.2024 р. Доцільно, як наголошують спеціалісти, мати такі закони і для інших видів крафтової продукції, зокрема меду, варення та інших.

Важливим фактором у розвитку крафтових є підтримка з боку держави. Верховна Рада України 29.06.2023 р. прийняла законопроект № 5762 про спрощення умов виробництва дистилатів²⁷. Законопроект спрямований на підтримку малих виробників крафтових спиртних напоїв та виноробів. Це також створює умови для гарного розвитку крафтових технологій в Україні. Незважаючи на велику

²⁷ Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов виробництва дистилатів суб'єктами малого підприємництва : Закон України № 5762. URL: <https://minagro.gov.ua/news/parlament-prijnyav-zakon-yakij-sproshchuye-umovi-virobnictva-kraftovih-spirtnih-napoyiv-malimi-pidpriyemcyami>

кількість перспектив для розвитку крафтових технологій, зараз продовжує існувати низка проблемних питань щодо реалізації виробництва крафтових напоїв.

Однією з проблем є відсутність законодавства, яке б чітко прописувало правила здійснення діяльності, які б забезпечували виробництво безпечних харчових продуктів для життя та здоров'я людини. Загальний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» № 771/97-ВР²⁸ не спрощує роботу крафтовиків. А існують деякі обмеження для крафтових виробників продукції в світі. Наприклад, продаж крафтової продукції можливий лише в магазині, який розміщений у дворі або на території ферми; дозволяється продавати свою продукцію тільки особисто виробником, або членами його сім'ї; упаковка має містити маркування про реєстраційний локальний номер виробника, або штамп на пакувальному папері, а також обов'язкова наявність на пакуванні фотографії фермера (власника); крафтовому виробнику заборонено самостійно фасувати продукт без присутності покупця. Згідно інформаційних джерел найближчим часом в Україні змінять законодавство щодо крафтового виробництва харчових продуктів. Норми якості та безпечності харчових продуктів для великих харчопереробних підприємств затверджує Міністерство охорони здоров'я. Згідно внесених змін у законодавство за безпеку та якість харчових продуктів крафтових виробництв відповідатимуть товариства та асоціації. Це сприятиме розширенню асортименту крафтових продуктів за власними традиційними рецептами високої якості.

Важливою складовою розвитку крафтових виробництв є інформування споживачів про продукцію. З цією метою в Україні створюють онлайн-платформи. Так, створений маркетплейс крафтових продуктів харчування «PrivatCraft», який пропонує широкий вибір продуктів від українських виробників. Асортимент крафтових продуктів на онлайн-платформі налічує понад 500 найменувань та 40 постачальників: сир, м'ясо, мед, соуси, варення, шоколад, хліб тощо²⁹. Позитивним моментом є те, що кожен виробник крафтової продукції після проходження реєстрації може розміщувати асортимент продукції, яку виробляє, на сайті платформи. Для підтримки малого бізнесу в складних умовах війни за нашу свободу та незалежність, зареєстрована правка до законопроекту реєстр. № 8401 щодо повернення обсягів доходу по III групі платників

²⁸ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України/ *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19, ст. 98.

²⁹ Онлайн-платформа «Дія. Бізнес». URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/iniciativi/privatcraft-marketplejs-kraftovih-produktiv-harcuvanna-vidukrainskih-virobnikiv>

єдиного податку до рівня, який існував до 2016 року, а саме до 20 млн грн (або до 2985 розмірів мінімальної заробітної плати)³⁰.

У 2019 році офіційно зареєстрована Громадська спілка «Асоціація крафтових дистилляторів України»³¹. Спілка взялася представляти і захищати інтереси ринку крафтових спиртних напоїв та його гравців, створювати відповідні умови для розвитку малого та середнього бізнесу. Її мета об'єднати приватні винокурні, клуби та спілки регіонального та місцевого значення, запросити до співпраці міжнародні співтовариства, представників суміжних ринків та популяризувати культуру споживання напоїв.

ВИСНОВКИ

Сучасне суспільство обирає якість і екологічність, що і є основними характеристиками крафтової продукції. Харчові продукти крафтового виробництва набувають широкої популярності в Україні. Крафт – це виробництво невеликої кількості продукту на малих потужностях за власними унікальними або традиційними рецептами. Згідно існуючої інформації, крафтовий виробник – це оператор ринку харчових продуктів, на потужностях якого здійснюється виробництво харчових продуктів виключно за власною унікальною рецептурою та/або технологією і в обсязі не більше ніж 1000 кг або літрів на тиждень в середньому впродовж року (має не більше ніж 5 осіб робочого персоналу, використовує у виробництві не більше 20 тварин). Отже, відкриття бізнесу на принципах крафтових технологій є актуальним для агровиробників України, бо дозволяє нівелювати ризики продовольчої безпеки та безробіття. Крафтова продукція – не масовий товар, а продукція, яку створює конкретний виробник за власними рецептами та на малих потужностях, як правило – у конкретній місцевості. Нині в Україні це вже не лише продукти харчування, але й виробництво мила, сувенірів, меблів та інших цікавинок. Щороку в Україні проводиться велика кількість крафтових ярмарків та фестивалів. Наприклад, на свято Масниці різні крафтові виробники хизуються своїми вміннями випікати млинці, які є символом цього свята. Сьогодні вже десятки міні-броварень та приватних пивоварів беруть участь у щорічному закарпатському фестивалі «Вариське пиво». На Закарпатті запрацював пивний туристичний маршрут, який знайомить гостей краю із культурою виробництва традиційної пивної продукції, яку виробляють у певних географічних місцевостях. Пивний туризм Закарпаття – це спеціалізо-

³⁰ Ігор Марчук про необхідність державної підтримки мікро, малого та середнього бізнесу в Україні. URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/74522.html

³¹ Хто ми? UCDA. URL: <https://ukrainiancraftdistillers.com/about#>

ваний вид туризму, що має на меті дегустацію, споживання, купівлю пива безпосередньо у виробника (на пивоварні, у спеціалізованому магазині, дегустаційному залі, ярмаркові чи фестивалі). То ж поєднання крафтового виробництва продуктів харчування із залученням невеликих груп гастротуристичного спрямування дозволить забезпечити синергетичний ефект певній територіальній громаді, де функціонує крафтовий виробник. Гнучкість та мобільність крафтового виробництва продуктів харчування розширює та диференціює споживчий ринок, зберігає і розвиває національні культурні та виробничі традиції, примножує сімейні цінності та формує родинно-трудові зв'язки, забезпечуючи формування у підрастаючого покоління навичок агровиробництва. Головними завданнями державного регулювання розвитку крафтового виробництва в Україні є: вдосконалення правової бази для збереження і розвитку крафтової підприємницької діяльності, враховуючи сучасні вимоги суспільства; створення сприятливих умов ведення крафтового бізнесу шляхом розробки організаційних, технологічних, фінансових, маркетингових заходів підтримки; підготовка кадрів для професійної діяльності у сфері організації крафтових технологій тощо.

Подальші дослідження в цьому напрямку актуальні і потребують деталізації, що дозволить визначити конкретні механізми розвитку крафтового підприємництва в Україні.

АНОТАЦІЯ

Розглядаються особливості виробництва харчових продуктів малими, сімейними підприємствами, діяльність яких отримала назву крафтової, і характеризується невеликими обсягами продукції, виготовленої із власної або екологічно чистої сировини, за унікальними сімейними (або регіональними) рецептами і реалізується, переважно, на місці. Визначені головні принципи, що відрізняють крафтовиків від інших суб'єктів, що діють на ринку пропозицій харчових товарів та основні функціонально-товарні виробники крафтового ринку харчових продуктів. Наголошується про перспективність крафтової діяльності як під час військової агресії, так і в період післявоєнного відродження агровиробництва, через незначні капіталовкладення, які здійснюються, переважно власником виробництва, залучення до переробки видів регіональної сировини, працевлаштування інших членів сімей, диференціації торговельної пропозиції на ринках певних товарів, можливостей залучення гастротуристів тощо. Визначені основні нормативно-правові документи, що являються базою правової організації крафтових видів підприємств, їх технологічних особливостей. Проаналізований досвід проведення активної державної політики щодо

підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу у провідних країнах світу. Робиться наголос на вдосконалення всього комплексу правових, управлінських, технологічних, фінансових механізмів крафтової діяльності в Україні для її подальшого розвитку. При цьому вказується на певні кроки щодо гармонізації положення національного законодавства з нормами права ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України № 2497 – VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2011 р., №№ 13–17, ст. 112.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов виробництва дистилатів суб'єктами малого підприємництва : Закон України № 5762. URL:<https://minagro.gov.ua/news/parlament-prijnyav-zakon-yakij-sproshchuye-umovi-virobnictva-kraftovih-spirtnih-napoyiv-malimi-pidpriyemcyami>.

4. Про географічні зазначення спиртних напоїв : Закон України № 2800-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2800-20>.

5. Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України № 2157-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 7, ст. 35.

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 3, ст. 23.

7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 19, ст. 98)

8. Глотова Ірина. Minecraft для фермера: абетка розвитку дрібно-оптового виробництва харчів. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/minecraft-dla-fermera-abetka-rozvitku-dribnooptovogo-virobnictva-harciv>.

9. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. URL: <https://ukurieu.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vsjni-zmina-prioritet/>.

10. Загальний огляд впровадження стандартів з якості та безпеки харчових продуктів. URL: https://export.gov.ua/storage/PDF/Ogliad_standarti_jakosti_i_bezpeki_kharch_produkativ_v_ies.pdf.

11. Калініченко Л.Л. Проблеми розвитку крафтової діяльності в Україні. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2022. № 5 (63). С. 26–33. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2022/No5/26.pdf>

12. Колодяжна В. Маркетинговий аналіз вітчизняного ринку крафтової аграрної продукції. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2023. 1 (93), 22–27. <https://doi.org/10.32845/bsnau.2023.1.5>

13. Красноручський О. Брендинг та крафтові технології аграрних підприємств: стратегічний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/05/-316-3.pdf>.

14. Кульчицька А. Є., Царьова Т. О. Специфіка та тенденції розвитку ринку крафтової продукції в Україні. *Актуальні проблеми економіки та управління*. № 12. 2018. С. 3–14. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24658/1/2018-12_3-14.pdf.

15. Осадчук І. В., Боліла С. Ю., Кириченко Н. В. Розвиток крафтового органічного сімейного фермерства – шлях до подолання безробіття на селі. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.u-kraina.com.ua/?op=1&z=7772>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.61.

16. Підтримка малого та середнього бізнесу у світі (огляд інструментів і політик). Інформаційна довідка. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf>.

**Information about the author:
Rybachek Valentin Kindratovich,**

Candidate of Legal Sciences,
Senior Teacher at the Department of Constitutional,
International Law and Public Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Right
of the National University “Odesa Law Academy”
210, Kharkivske shose str., Kyiv, 02121, Ukraine